

»IZ ZAPRAŠENEGA PODSTREŠJA«

O NEKDANJIH IGRAČAH V ŠENČURJU IN OKOLICI

DRAGICA MARKUN

Otroška igra je dejavnost, h kateri sodijo tudi igrače. Zgodovinski viri potrjujejo, da so ljudje že v prazgodovini in antiki izdelovali igrače ali predmete, ki so bili namenjeni otroški igri. Mnoga znanstvena in neznanstvena dela, ki skušajo opredeliti pomen igre in igrač v zgodovini in razvoju otroka, so tako različna, kot so različni pogledi na vzgojo otrok v posameznem zgodovinskem obdobju. Vsi pisci pa se strinjajo, da igrača predstavlja osnovo vsaj nekaterim otroškim igram in daje igri idejo, je zrcalo kraja, družbe in časa.

V Šenčurju in okolici do zadnjih desetletij posebnih trgovin z igračami ni bilo. Prodajali so jih trgovci z galanterijo in v papirnicah. Trgovci pa so imeli že v 19. stoletju, še bolj pa po prelomu v 20. hudo konkurenco zunaj slovenskega ozemlja, predvsem z Dunaja, saj so imeli nekateri lastniki ob trgovinah na Dunaju še podružnico v Ljubljani. Svoje izdelke so oglaševali v časopisih, kot sta *Slovenski narod* in *Laibacher Zeitung* in drugje. Za ponazoritev stanja naj navedem zgolj podatke, da je imel na primer Andreas Schreyer tedaj dve trgovini, eno na Dunajski cesti, drugo pa v Špitalskih ulicah. Njegovi oglasi so bili zanimivi in privlačni. Eden od njih se je v slovenščini glasil takole:

»Za Miklavža in božiča
Na veselost otročiča
Lepe igrače jaz ponujam
Ker se 'Andreas Schreyer' imenujem.
Punce, oblečene in samo v srajci,
Tudi take, ki vpijejo: mama in papa,
Živali z repetnicami, posebno lepi zajci,

Ognjišča in kubinje iz črnega pleha.
Konji in krave, pesi in osle,
Slone pa kače in druge zverine,
Mačke in tigre, leve in kozle,
Ptiče in pаве, najlepš peteline,
Rogove za lovce, gosli, kitare,
Čake in sablje, flinte in bobne,
Trompete in flavte, in druge piščare,
Ogrlice in harmonike, velike in drobne,
Jaslca, gledališča in sole za otroke,
Železnice z mašino in naslikanim vozom,
Barke Noeta in vozove za pelat na roke,
Prodajalne z blagom v prahu in kosam,
Postelje in zibelke, kostnje in skrine,
Bukvice s podobam, smešne in verne,
Leteči angeljni in tisoč drugih reči,
Zgornji gospodam posebno priporočim.«

Z zbiranjem starih igrač in iskanjem spominov, ki jih z igračami povezujejo njihovi lastniki, sem se začela ukvarjati že pred leti, leta 2008 pa sem v šenčurskem muzeju na to temo pripravila razstavo. Na ogled so bili postavljeni predmeti iz moje zbirke starih igrač in predmeti, ki so mi jih prav za ta namen posodili posamezniki. Igrače so bile stare od 40 do 100 let.

Igrače povezujemo z otroki, odraslim pa predstavljajo spomin na otroštvo. V človeku prebudijo otroka, in prav to sem želela z razstavo doseči. Obiskovalcem, med katerimi so bili tisti, ki so se z razstavljenimi igračami igrali, in tisti, ki jim razstavljene igrače niso bile dosegljive, so se ob pogledu na izbrane predmete ponovno zbudila čustva iz otroštva. Mnogi so mi pripovedovali o spominih na prvo igračo in otroško igro z njo.

Ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. ljudje tako na podeželju kot v mestu niso imeli veliko igrač. Otroci iz meščanskih družin so se tedaj že igrali s kupljenimi igračami, ki so k nam večinoma prihajale iz tujine. Otroci s podeželja pa so imeli predvsem doma izdelane igrače, če so jih sploh imeli. Pogosto so jim jih izdelali očetje ali matere ali drugi sorodniki in znanci in jim jih podarili ob različnih posebnih priložnostih. Starejši otroci so si nekatere znali narediti tudi sami. Kot igrače so

Otroška folklorna skupina Karavanke iz Tržiča med prikazom igre, pri kateri so si pomagali s poleni.
(Foto: Janez Eržen, Rogaška Slatina, 29. 5. 2010.)

Tricikel. (Foto: iz arhiva Dragice Markun. Fotografijo je posredovala Damjana Pečnik.)

Pomoč staršem je bila dobrodošla. (Foto: iz arhiva Dragice Markun. Fotografijo je posredovala Irena Križnar.)

V rački je bilo prostora za vse. (Foto: iz arhiva Dragice Markun. Fotografijo je posredovala Irena Križnar.)

Medvedka sem imela najraje. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

jim služili predmeti iz njihove okolice, ki v prvi vrsti niso bili namenjeni igri, a so jih otroci prilagodili svojim potrebam, burili domišljijo in se z njimi igrali. Med te improvizirane igrače so sodile palice in drugi leseni predmeti, ostanki blaga, kamni, veje, blato, voda, trave ipd. Uporabiti so znali tudi tedanje embalažo, kot so bile sredi 20. stoletja na primer kartonaste škatle za čevlje, pločevinke loščila za čevlje, vžigalične škatlice, kolesca za sukanec, ukrivljene deske od lesenih sodov, kovinski trakovi zabojnikov ipd. Iz predmetov, najdenih v naravi in svoji okolici, so izdelovali tudi glasbila, ki so jih tako ali drugače uporabljali pri svoji igri.

Igrače pretežno iz 1. polovice 20. stoletja, ki so bile zbrane za razstavo, in igrače iz svoje zbirke sem glede na njihovo funkcijo in obliko za potrebe razstave razdelila v več skupin, ki jih v nadaljevanju navajam in prilagam nekaj fotografij, ki govorijo o njihovi obliki.

1. Ljubkovalne igrače:

- punčke iz blaga, papirmašeja, celulojda in gume,
- medvedki in druge živali iz pliša, napolnjene z žaganjem ali slamo,
- živali iz gumijastih materialov;

2. igrače za ustvarjanje:

- pomanjšano in imitirano pohištvo (kuhinja, spalnica, kovinski štedilniki),
- posode za kuhanje, kovinski jedilni pribor, lesene posodice,
- gospodinjski pripomočki za kuhanje,
- leseni in pleteni vozički, pleteni koš, zibke,
- lesena samokolnica,
- leseno kmečko orodje,
- gugalni konji iz papirmašeja in lesa,
- lesene gugalne račke,
- kovinski in plastični šivalni stroj,
- kovinski fotoaparat;

3. didaktične igre:

- kamnite kocke za zlaganje,
- lesene kocke za zlaganje,
- lesene kocke, poslikane s pravilničnimi motivi,
- domine iz slonove kosti,
- lesene domine,

Spalnica za igro. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Štedilnik s posodicami za igranje. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

- igralne karte (črni Peter),
- človek ne jezi se,
- številčna tombola,
- lesena vrtavka,
- lesena kokošja družina,
- lesen šah,
- lesena špana,¹
- lesena hiša za sestavljanje;
- 4. glasbila:
  - glinene piščali,
  - glasbeni kmetič,²
  - glasbeni vrtljak;³
- 5. promet:
  - avtomobilčki,
  - motor iz kovine,
  - prometni znaki in cestišče,
  - vlak;
- 6. športni rekviziti:
  - leseni in kovinski skiro,
  - loparji za tenis in namizni tenis,
  - leseni golf,
  - leseno kegljišče,
  - kolenica.

Punčka iz papirmašjeja z gibljivimi očmi, stara okrog 80 let. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Pričevanja ljudi o igračah in igranju

O igračah in njihovi vlogi v življenju otrok najboljše govorijo ljudje, ki se spominjajo otroštva in lastnih igrač, s katerimi so se igrali. Zato sem zbrala nekaj pričevanj ljudi iz okolice Šenčurja, ki se spominjajo življenja iz časa okrog 2. svetovne vojne.

1 Na les ali karton so narisani štirje kvadrati, trije vzporedno, eden pa zgoraj na sredini. Kvadrati so razdeljeni na pol z diagonalami. »Ovce« so razporejene v spodnjih kvadratih na stičiščih, »volka« pa sta v zgornjih stičiščih. »Volka« skušata pojesti »ovce«, ki želijo v hlev – v zgornji kvadrat. Igra se s fizički: beli so »ovce«, črni pa »volk«. »Volk« poje »ovco« tako, da skoči prek nje v stičišče, »ovce« pa se izmikajo možnosti, da bi jih »volk« preskočil. Če igralec, ki ima »ovce«, uspe priti v zgornji kvadrat, zmaga, če pa »volk« požre vse »ovce«, zmaga on.

2 Lesen možic – kmetič, ko ga je bilo možno naviti in je igral melodijo.

3 Lesen vrtljak, na katerem so bili konjički. Ko si ga navil, je igral melodijo, konjički pa so se vrteli.

Vozila, izdelana v ameriških oporiščih v Nemčiji po 2. svetovni vojni, za otroke vojakov in uslužbencev. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

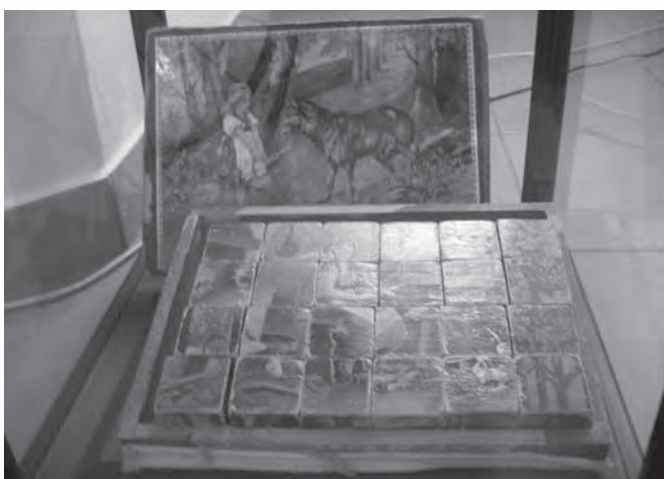
»Igrače mi je nosil oče. Kupoval jih je v Ljubljani. Ker sem imela veliko igrač, so k meni hodile prijateljice in sošolke, da smo se skupaj igrale. Rade smo se enačile s svojimi mamami, zato

Punčke iz celulojda, ki smo jih dobili otroci iz revnih družin v paketih UNRA iz Amerike. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Igrače. V ospredju lesena hišica Matije Milčinskega. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Kocke s slikami za sestavljanje. Stare so od 75 do 80 let. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Igrače. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Prikaz šole pred sedemdesetimi leti: klop, računal, lesena tablica, lesena peresnica, steklenička za črnilo in peresnik, stavnica. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

smo se največ igrala s pohištvom in ostalo kuhinjsko opremo, punčkami, medvedki. Z didaktičnimi igračami sem se igrala

predvsem s starši. Od svoje tete sem dobila komaj 6 cm velikega medvedka iz pliša. Star je več kot sem jaz, torej več kot 82 let. Ta me spremlja vse življenje. Še vedno ga imam na nočni omarici.»
(Mija Tavčar, 82 let, otroštvo je preživela v Struževem)

»Bile smo tri sestre, rojene pred drugo vojno. Imele smo kar nekaj igrač, ker so nam jih podarili znanci. Leseno pohištvo nam je prinesla teta iz Ljubljane. Punčke in kamnite gradilne kocke smo dobile od znancev iz Kranja. Bili so bogati, med vojno pa so vse izgubili. Igrače so prinesli nam. Na igrače smo morale zelo paziti. Igrale smo se lahko le same, da se ne bi poškodovale. Predvsem smo prenašale pohištvo po naših potrebah pri igri, zelo veliko smo pestovale punčke. Ne spomnim pa se, da bi se kaj igrala z gradilnimi kockami, čeprav smo jih imele.»
(Marija Kokol, 68 let, doma v Žabnici)

»Šenčur je bila kmečka vas, zato smo se igrali kmečke igre. Spomnim se, da smo se kar naprej igrali 'konje'. En otrok je bil kmet, ki je imel enega ali več konj, odvisno, koliko je bilo otrok. Konji so imeli vajeti iz vrvi, v ustih so imeli palico, ki je predstavljala uzdo. En otrok je bil mešetar, ki je konje kupoval. Ogledoval si jih je in ugotavljal, kateri je bil najlepši, najmočnejši, najhitrejši. Konj je moral to pokazati. Mešetar je kupil najboljšega konja.

Kmetič iz lesa, ki igra, ko ga naviješ. Doma izrezljana rašpla in gobovž. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Prometni znaki so bili tudi učni pripomočki. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Vlak, ki se premika, je še danes privlačen za otroke. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Račka. (Foto: Dragica Markun.)

Otroci smo tekali po dvorišču ali cesti s *feltno* (platiščem) od koles. To *feltno* smo odrivali s palico, tako da se je vrtela; če je padla, je nadaljeval naslednji otrok. Zmagal je tisti, ki jo je najdlje vrtel.

Veliko časa smo otroci preživali v gozdu. Tam smo iz jelševih vej naredili plesišče in šanke ter se šli gasilske veselice. Poskušali smo čim bolj posnemati odrasle.»

(Cveto Sušnik, 86 let, doma v Šenčurju)

»Podedovala sem domačo hišo in v hiši sem našla leseno kegljišče. Spomnila sem se, da smo se z njim igrali kot otroci. Igrali smo se le domači otroci, tako fantje kot dekleta. To kegljišče smo dobili od strica, ki ga je imel že dolgo časa. Kegljišče je staro 83 let. Naredil ga je neznani izdelovalec iz sosednje vasi. Iz katere, se ne spomnim.«

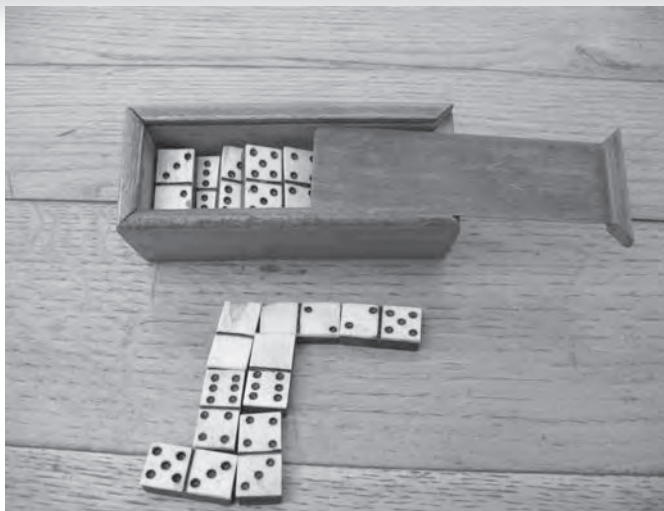
(Marinka Zorman, 63 let, doma iz Češnjevka)

»Veliko igrač nismo imeli, ker smo živeli na podeželju in nismo bili premožni. Spomnim se prve punčke iz cunj. Iz ostankov cunj nam jo je naredila šivilja, ki je prišla k nam v štero. Plišastega medvedka mi je prinesla botra. Ti dve igrači sem prenašala sem in tja.

Kocke za sestavljanje. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Najbolj se spomnim frnikul iz gline. Bile so barvne in so se kupile. Igrali smo se tako, da smo s peto v prst ali pesek naredili jamico. Frnikule smo poskušali vreči v jamico ali čim bliže.

Domine iz slonove kosti, stare približno 80 let.
(Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Igralna kuhinja. Kot se spominja Dragica Markun, je imela podobno tudi njena mama. (Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Kocke iz kamnja, stare približno 80 let.
(Foto: iz arhiva Dragice Markun.)

Leseno kegljišče, ki so ga otroci po podrtju razstave spet oživili.
(Foto: Aleš Markun.)

Frnikule smo pri igri ali pridobivali ali izgubljali. Velikokrat smo se sprli. Frnikule smo delali tudi iz blatnih kupčkov, ko jih naredijo deževniki. Te so nam hitro razpadle.»

(Berta Golob, 78 let, doma v Struževem)

Za konec pa še nekaj iz lastnih spominov:

»Naša družina je bila bolj revna, zato kupljenih igrač nismo imeli. Najbolj se spominjam, ko sem za Miklavža dobila punčko iz celulojda. Že kot šestletna deklica sem za to punčko šivala oblekice, naredila sem posteljico in voziček iz škatel za čevljev. Vozila sem jo na polje in se tam igrala. Šele sedaj sem izvedela, da smo te punčke dobili v 'UNRA-paketih' iz Amerike, ki so bili namenjeni revnim družinam. S prijateljicami smo naredile v uti, ki je bila namenjena kuhi za prašiče, svojo kuhinjo in uporabile vso takratno embalažo. Pozimi smo prehodile cel sneg tako, da smo oblikovale stanovanjske prostore (kuhinjo, spalnico) in se tam šle igrati 'dom'.

Pred novim letom, ko so poklali prašiče, smo se v svinjak preselili otroci. Postavili smo božično drevesce in se igrali družino. Okraske smo naredili iz papirjev od posebnih bonbonov, ki smo jih shranili od prejšnjega leta, ko so bili na pravi smrečici.

Brat, ki je bil starejši od mene, je naredil igrače sam. Na primer telefon iz škatel loščila za čevlje, lesene smuči iz zakravljenih desk od soda, lesene sani in drsalke. Na drsni del je nabil kovinski trak, s katerim so bili zvezani leseni zabojniki.

Pozimi smo bili cele dneve v gramozni jami, kjer smo se sankali, smučali, lovili. Brat je nekoliko kasneje celo skakal z lesenimi smučmi, ki pa so bile že kupljene pri izdelovalcu smuči.

Zelo lepe spomine imam na zimske nedeljske popoldneve. Domači in sosedje, otroci in odrasli smo se zbirali pri teti v hiši. Če nas je bilo malo, smo bili za pečjo, sicer pa pri mizi ob peči. Igrali smo se tombolo, vrtavkali, kartali in se šli špano.

Tombola je imela banko s številkami od ena do 99 ter okrogle žetone s številkami in tablice. En igralec je imel banko in je klical številke, ostali tablice. Če si imel številko, si jo pokril s steklenim kvadratom. Tisti, ki je imel prvi pokrite tablice, je bil zmagovalec.

Vrtavka je bila lesena. Razdeljena je bila na šest delov, na katerih so bili napisi: daj enega, daj dva, vzemi enega, vzemi dva, vzamejo vsi, dajo vsi. Po vrstnem redu smo vrtavke vrteli. Na kupček si moral dati toliko dinarjev, kot ti je pisalo. Zmagovalec je bil tisti, ki je zbral več denarja.

Igra s kockami. (Foto: Aleš Markun.)

Špano smo sami narisali na karton. Igrali smo s fižolčki. Volka sta bila črna, ovce pa bele. Zmagal je tisti, ki je ovce pripeljal v hlev, ne da bi jih volk požrl.

Z bratom sva na paši delala hišice iz palic in blata. Brat je rezljal piščali iz leske. Rad je izdolbel bezgovo palico, da je bila votla, vanjo je dal čep iz repe in izpihnil ta čep vame. Fantje so to radi počeli in dražili dekleta.

Brat me je naučil 'nožkati se', in čeprav so to večinoma počeli fantje, sem jaz kar dobro znala. Igra je potekala tako, da si moral pibeč (tako se je imenoval nož) zapičiti v tla tako, da si konico noža najprej naslonil na različne dele telesa (prsti, dlan, komolec, rama, glava, brada, usta) ter z desnico zavrtel nož, tako da se je moral zapičiti v zemljo. Če se ni, si bil fuč in je nadaljeval naslednji. Zmagovalec je bil tisti, ki mu je uspelo z vseh delov telesa zapičiti pibeč v zemljo.

Zelo rada se spomnim, da smo morali v šoli med odmorom na šolsko dvorišče, kjer smo se šli ristance, skakali smo s kolebnicami, se šli igro majka prišla s kolodvora in igro z žogo, ki se je imenovala 'OE'. Žogo smo metali v steno tako, da se je odbila nazaj in si jo moral ujeti. Če je nisi ujel, si bil fuč in je igro nadaljeval naslednji. Zmagovalec je bil tisti, ki je brez napake opravil vse naloge. Govorili smo tekst, in to si moral ponazoriti: 'OE, brez gibanja, brez smejanja, z eno roko, z eno nogo, na mlin, poljub, pozdrav, dotikam se tal, okoli sveta.'

Na veliko noč so se zbirali na našem vrtu otroci, skoraj iz cele vasi, ker so vedeli, da so pri nas starši dovolili, da se zbiramo. Kotalili smo pirhe, sekali, štruncali ter se šli fucat.

Če je bila trava že previsoka ali če je deževalo, smo kotalili pirhe na skednju. Postavili smo perivnik in kotalili. Kdor je zadel pirh, je moral dati kovanec tistemu, ki ga je zadel. Tako si lahko tudi kaj zaslužil ali izgubil. Kotalili smo vsi.

Fantje pa so sekali pirhe ali pomaranče. Igralca sta se dogovorila za vrednost meta. Sekalec je moral za vsak zgrešeni met plačati dogovorjeno vsoto. Včasih je pirh zelo preplačal, če je bil dober, pa ga je dobil skoraj zastonj.

Med seboj ali s starši smo štruncali pirhe. Igralca sta tolkla pirhe drug ob drugega po pravilu – s špico, peto, trebuhom. Tisti, ki je imel prvi razbit pirh, ga je moral dati tistemu, ki je imel celega ali manj razbitega.

Fantje in možje so na ta dan radi fucali. Na tla so s palico narisali kvadrat, razdeljen na štiri dele. Vsi so metali kovance. Tisti, ki ga je vrgel najbliže kvadratu, je prvi poskušal fucniti kovance v kvadrat. Če mu je uspelo, je kovance iz kvadrata lahko pobral, če mu ni uspelo, je nadaljeval naslednji. Zmagal je tisti, ki je zbral največ kovancev.«

(Dragica Markun, 58 let, otroštvo sem preživela v Šenčurju)